De Levende Natuur 60 (12):283-288 (1957)

deze „trek" moeten opvatten als directe uiting van een aangeboren instinct; een actie teweeggebracht door het I.R.M. (Innate Releasing Mechanism) van de slak. De menselijke uitleg van het geval, die misschien het meest de werkelijkheid benadert, is dan, dat het „gevolg" (niet het doel) van de trek is . . . de verspreiding van de in een bepaalde omgeving huizende slakken, een voor de slak passieve (onbewust uitgevoerde) daad, die als een kansspel evengoed tot vernietiging (de dood) kan voeren, als wel het voortbestaan (de verspreiding) van de soort tot gevolg kan hebben.

DE VROEGBLOEIENDE TIJLOZEN (Narcissus pseudo-narcissus L.) IN ZW-DRENTE EN ZO-FRIESLAND

W. BEIJERINCK.

Wie omstreeks half maart, als de Sneeuwklokjes volop bloeien in het gras voor de boerderijen, per auto door de langgerekte streekdorpen van ZW-Drente en ZO-Friesland rijdt, zal in die zelfde, overigens bloemenarme hofjes of tuintjes, soms ook wel in boomgaarden, kleine lichtgele narcissen zien bloeien, zo opvallend talrijk, dat ze vanuit de langzaam rijdende auto gemakkelijk kunnen worden genoteerd op een topografische of andere kaart. Deze tijlozen [1]) hebben min of meer knikkende of zijwaarts afstaande bloemen van 5—6 cm diameter, waarvan de kroonslippen veelal iets lichter geel getint zijn dan de dooiergele bijkroon (paracorolla) of trompet, die ± even lang is als de kroonslippen (fig. 1). De bloemen steken niet of weinig boven de blauwgroene, smal lintvormige, 0.5—1.5 cm brede bladeren uit. De planten zijn duidelijk kleiner dan die der gekweekte en later bloeiende gele trompetnarcissen [2]). De hoogte tijdens de bloei varieert van 15—30 cm. De bloeitijd loopt, al naar het jaar, van begin maart tot eind april. In 1957 waren zij begin april al merendeels uitgebloeid.

In de buurtschappen, waar zij het veelvuldigst voorkomen, zoals in: Nijeveen—Veendijk, Wapserveen, Elslo—Makkinga, Hemrik—Lippenhuizen (volgens mededeling) en Ruinerwold—Ruige Kluft, komen zij nagenoeg boerderij aan boerderij voor, hetgeen te meer opvalt, waar elders in ons land zo vroeg in het jaar nog geen bloeiende narcissen in de tuinen te zien zijn. Bovendien is het opmerkelijk, dat in het behandelde gebied: 1e deze tijlozen lang niet overal voorkomen, doch beperkt blijven tot bepaalde stroken langs de bredere beekdalen; 2e zij in tuinen van nieuwere huizen en nieuwere boerderijen nagenoeg geheel ontbreken, doch voornamelijk worden aangetroffen bij oudere boerderijen en boerderijtjes.

Ik heb mij daar reeds vele jaren over verwonderd, totdat ik er ten slotte eens meer van wilde weten. Destijds (1939) stuurde

[1]) Tijloos is de oorspronkelijke Nederlandse naam voor Narcissus pseudo-narcissus L. In NW-Duitsland: „Tidlose". In het Drents dialect uitgesproken: „Tielózen".

[2]) Kruisingen o.a. met de grootbloemige Narcissus hispanicus Gouam.

Fig. 1. *Bloeiende tijlozen in het gras.* *Foto: W. B.*

ik een paar bloeiende exemplaren aan de bekende Z-Limburgse florist, wijlen Dr. A. de Wever te Nuth, met de vraag of dit nu niet de wilde tijloos kon zijn, die toen reeds elders in ons land niet meer scheen voor te komen, althans niet wild of verwilderd. Het antwoord luidde bevestigend. Tevens ontving ik een interessant artikel van zijn hand, over *Narcissus pseudo-narcissus* L. Gewapend met deze gegevens en o.a. die uit Ascherson en Graebner's Synopsis, Bd. 3 en Hegi's Flora, Bd. II, begon ik een onderzoek over de verspreiding van deze soort in Drente. De gegevens werden op een kaart ingetekend. Daarbij bleek de ZW-hoek van Drente het belangrijkste verspreidingsgebied te zijn. Op het bijgaande schetskaartje (fig. 2) zijn de resultaten weergegeven door stippen, die echter volstrekt niet corresponderen met het werkelijke aantal erven, waar zij groeien; dat aantal is veel groter. Zij geven alleen de afzonderlijke arealen aan, ter oriëntatie. Bovendien heb ik mij in hoofdzaak beperkt tot ZW-Drente, al komen deze tijlozen ook in ZO-Friesland talrijk voor, zoals ik ten dele zelf en door mededelingen heb kunnen constateren. Ik hoop daar een volgend jaar ook eens op verkenning uit te gaan, langs de Friese beekdalen.

De bloeitijd van een paar weken vóór die der cultuurnarcissen, laat mij dit jaar niet veel tijd meer over. Langs het Lindedal (Noordwolde—Boyl—Elslo) en langs het

Kuinderdal (Makkinga—Oosterwolde) was het beeld in ieder geval hetzelfde als in Drente.

Hier en daar werd gevraagd, hoe men aan deze tijlozen was gekomen, maar het antwoord luidde dan meestal: die hebben er altijd al gestaan of men wist het niet meer. Een uitzondering vormde Nijeveen, 4 km ten noorden van Meppel gelegen. Daar was in de boomgaard van de heer L. Oosting, gepens. onderwijzer, zulk een massale vegetatie over een grotere oppervlakte te zien, dat ik op inlichtingen uit ging. Een 84-jarige ingezetene, de heer B. Kuijers, oud grondtaxateur en vendumeester, vertelde mij, dat ruim 50 jaren geleden nog hier en daar deze tijlozen verspreid in de drassige weilanden, op behoorlijke afstand der boerderijen groeiden en door de kinderen werden geplukt en overgebracht naar de tuintjes. Bij de heer Oosting groeiden toen nog lang niet zoveel als nu. Zij vormen rijkelijk zaad en vermeerderen zich spontaan tot zelfs buiten de eigenlijke boomgaard (fig. 3). Langs de slootkanten (fig. 4) groeien zij er tussen Riet, Elzen, Brandnetels, Speenkruid, Zuring en Vogelmelk, welke laatste plant ik ook veelvuldig aantrof te Dwingelo (Westeinde) in een weide, waar eveneens tijlozen zich uitbreiden (boerderij van J. de Wal). In Nijeveen bestaat dus nog de mogelijkheid van oorspronkelijk in het wild voorkomen in vroegere tijden, al heb ik een dergelijk voorkomen in 't wild (ev. verwilderd) nog niet kunnen constateren. Toch lijkt mij dit niet geheel uitgesloten, omdat deze soort, met haar hoofd-verspreidingsgebied vanaf de Middelandse-zeekusten van Italië, door Spanje, Portugal, W-Frankrijk, België en Engeland, ook wordt opgegeven uit de W-Alpen, Vogezen, Hunsrück, Eifel, Ardennen, het vroegere Moresnet, Westfalen, NW-Duitsland, Denemarken en Z-Zweden. Dr. A. de Wever zag in 1919 en 1920 nog enkele exemplaren bij Epen langs de Geul, maar daarna niet meer. Hij beschouwde deze als Belgische vluchtelingen, die het bij ons blijkbaar niet beviel. Hij zegt dan: „Nu moet men er zich toch over verwonderen, dat er van plantensoorten, die niet zo ver over de grens langs de Geul zeer veel voorkomen, zo weinig 't tot bij Epen gebracht hebben". Verder gaat De Wever de oudere litteratuur-opgaven na, als volgt: „Bij Dodonaeus en Clusius (1618) vindt men al afbeelding en beschrijving van beide soorten, *N. pseudonarcissus* en *N. hispanicus*, onder de namen „Geele Tijdeloos" en „Groote Spaansche Tijdeloos"; ook reeds variëteiten van beiden.

In België houden Durand en De Wildeman (Prodrome, 1907) *N. pseudo-narcissus* blijkbaar overal voor inheems, niet alleen voor de Jura en kalkgebieden, maar ook in het lössdistrikt (nagenoeg met 't Hesbayen van Massart overeenkomend). In de Kempen moet ze zeer zeldzaam zijn

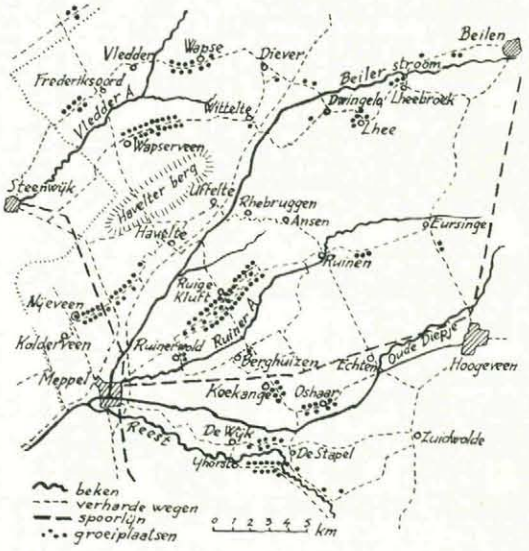

Fig. 2. *ZW-Drente. De verspreiding der tijlozen.*

Fig. 3. *Verwilderende tijlozen in de boomgaard van de heer L. Oosting te Nijeveen. Foto: W. B.*

en in de polder- en maritieme distrikten ontbreken.

In de Flora van Nederland van C. A. J. A. Oudemans, Dl. III (1862) staat p. 159: „werd op verschillende plaatsen van ons vaderland langs en in vochtige weilanden verzameld," hetgeen er op zou wijzen dat de soort toen nog meer algemeen voorkwam. In aangrenzend Duits gebied komt ze volgens Höpper—Preuss (1926) noordwaarts nog tot Königsforst en Bonn voor, maar ook in heel NW-Duitschland komt ze, althans ingeburgerd of verwilderd voor, evenals in Denemarken.

De Wever kweekte er typische planten van in zijn tuin, afkomstig uit Z-Frankrijk, uit Namen (Sanceille) en uit Emmaburg (vroeger Moresnet). Hij kende de soort dus goed en zijn beschrijving komt geheel overeen met onze planten uit Noord-Nederland, zoals hij trouwens zelf bevestigde.

Mijn vermoeden, hier een oorspronkelijk wilde narcis voor ons te hebben, wordt versterkt door de eigenaardige verspreiding der tijlozen in de Drentse boerenerfjes, gelegen langs de verbrede beekdalen met hun drassige weilanden rondom Meppel. We zien ze optreden langs 't Reestdal (IJhorst —Avereest) in het zuiden, langs het Oude Diep, thans Hoogeveense Vaart, te De Wijk — De Stapel en Koekange — Oshaar. Dan te Ruinerwold — Ruige Kluft — Dwingelo, Lhee en Lheebroek, alsmede Wittelte — Oldendiever, langs het brede stroomdal van de Beilerstroom tot dicht bij

Fig. 4. *Tijlozen aan de waterkant, tussen Riet en Elzen, met Speenkruid en Brandnetels.* *Foto: W. B.*

Beilen. Verder te Wapserveen en te Wapse langs de Vledder A en de Wapserveense A. Ten slotte langs de Lindevallei, vanaf Wilhelminaoord over Noordwolde — Boyl — Elsloo en langs het oude Kuinderdal langs Makkinga tot Oosterwolde en Oud-Appelscha. Bovendien schijnen deze tijlozen ook in ZO-Friesland langs de zuidwestwaarts verlopende beekdalen veel voor te komen. Daarentegen ontbreken zij op de hoger gelegen zandgebieden (heidestreken). Een enkele maal ziet men daar een polletje in een tuintje staan, waarin zij wellicht door kennissen of familieleden uit de voornoemde streken zijn overgeplant, maar dit doet niets af aan het huis aan huis optreden in de voornoemde dalrand-gebieden, langs de benedenloop der beekjes (zie kaart; ev. te vergelijken met de chromo-topografische kaart 1 : 200000). Steeds zijn daar in de nabijheid natuurlijke groeiplaatsen met drassige weiden en bosjes (elzenbroek) in de nabijheid mogelijk geweest. Ascherson en Graebner geven in hun Synopsis der mittel-europäischen Flora (Bd. III, p. 372) op, behalve in het bergland: „im übrigen Gebiet häufige Zierpflanze und in Gras- und Obstgärten eingebürgert, so auch im nordwestdeutschen Flachlande! östlich bis Neuvorpommern."

Hoe het zij, of de soort verwilderd is, dan wel de oorspronkelijk in het wild groeiende soort in het vlakland in cultuur is genomen, men vraagt zich toch af, waarom zij dan als algemeen voorkomende cultuurplant

De Levende Natuur 60 (12):283-288 (1957)

niet nog veel meer is „versleept" door de bewoners en niet een veel meer onregelmatige verspreiding in boeren- en andere tuinen heeft verkregen, ook op de zandgronden van Drente. Aan de andere kant is het merkwaardig, dat de eventueel wilde (oorspronkelijke) groeiplaatsen zó grondig zijn verdwenen.

De giftige eigenschappen van de plant voor het vee, dat de plant onaangeroerd schijnt te laten, zou dit niet kunnen verklaren, maar wel is mogelijk dat de boerenbevolking hetzij de planten heeft uitgestoken en het sierlijk bloeiende bolgewas naar hun erven heeft overgebracht (zoals te Nijeveen), dan wel door intensieve kunstmestbemestingen heeft uitgeroeid op de natuurlijke groeiplaatsen. In de handel zal ze wel niet meer te krijgen zijn, al werd zij wel door de kwekers gebruikt om mee te kruisen, ter verkrijging van onze tegenwoordige grootbloemige cultuurrassen.

In ieder geval hoop ik hiermede de belangstelling voor deze ouderwetse boeren-tijlozen te hebben gewekt. Sneeuwklokjes en tijlozen zijn in de boerenhofjes met hun grasveldje (bleekje) nagenoeg de enige bloembolgewassen in het oude Drente. *Leucojum vernum*, het Lenteklokje, zag ik totnutoe alleen in groot aantal op het terrein van de familie Tonckens te Westervelde, ten zuiden van Norg, waar ze zich ook uitbreiden. Er is echter nog plaatselijk een plant der Drentse beekdalen, waarvan het uitroeien door overplanten in tuintjes mij bekend is, nl. de Stengelloze sleutelbloem (*Primula vulgaris* Huds.) de zg. „pannekoekjes" der Drentse kinderen. Bij Amen en Ekehaar (ten ZO van Assen), in het dal van het Amerdiepje, bij Anderen en tussen Loon en Gasteren, in het stroomgebied van het Loonerdiep groeiden vroeger veel meer Primula's dan nu. Ze zijn bijna verdwenen. Ik heb ze steeds schaarser zien worden in de laatste 40 jaren, terwijl minder opvallende begeleiders, zoals de Zwarte rapunzel, Goudveil en Muskuskruid nog steeds standhouden. Toch heb ik nog steeds hoop, ergens in ZO-Friesland of ZW-Drente een plekje te vinden in het landschap der lage weiden met bosjes en rietlandjes, waar heel stilletjes onze vroege tijlozen nog groeien en bloeien. In ieder geval moeten ook ZO-Friesland en de kop van Overijssel nog veel beter doorzocht worden.

DE BRANDGANZEN (Branta leucopsis) VAN DE BANT

M. F. MÖRZER BRUIJNS.
R.I.V.O.N., Mededeling nr. 19.

De Brandganzen van de polder De Bant hebben in de kringen van de vogelwaarnemers langzamerhand vermaardheid gekregen. Niet ten onrechte. Het is immers een voorrecht er getuige van te zijn, dat een terrein zich in de tijd van enkele jaren ontwikkelt tot één van de belangrijkste overwinteringsgebieden van één van de zeldzaamste ganzesoorten van Europa.

De polder De Bant bevindt zich aan de Friese waddenzeekust ten noorden van Anjum in de gemeente Oostdongeradeel. Het is een nog jonge graslandpolder, die pas in 1951 definitief werd bedijkt. De hoge kwelders waren daarvoor reeds omstreeks 1945 van een voorlopige kade voorzien. De voorheen zilte kweldervegetaties zijn daardoor verzoet. Of het direct daar-